

**PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM  
KÁNONJOGI POSZTGRADUÁLIS INTÉZET**

Szaplonczay Máté

**A nagyérsek alakjának eredete és a jogintézmény  
szabályozása az első keleti kodifikációban**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

BUDAPEST

2025



## A kutatás témája és célkitűzése

A hatályos keleti katolikus kánonjog a sajátjogú egyházak négy típusát ismeri, melyek a pátriárkai, a nagyérseki, a metropolitai és az 'egyéb' sajátjogú egyházak. Az egyes keleti katolikus egyházak mindegyike e kategóriák valamelyikébe sorolódik be. A nagyérseki egyházak közé az ukrán, a szír-malabár, a szír-malankár és a román egyházak tartoznak. Ezek tényleges megvalósulási formái azonban számos tekintetben eltérést mutatnak. Ez a jelenség a nagyérseki egyházak elméleti kódexbeli alakzata és azok tényleges gyakorlati megvalósulása közötti feszültségre utal. Célul tűztük ki e disszonancia hátterének alaposabb megértését, melyet azonban nem a hatályos jog keletkezési és értelmezési keretein belül végeztünk, hanem a címben megjelölt jogintézmény egy korábbi fejlődési fázisából igyekeztünk jobban megérteni. Értekezésünkben a nagyérsek jogi alakjának eredetét, és a jogintézményre vonatkozó korai szabályozást igyekeztünk szisztematikusan bemutatni. Az alábbi nyitott kérdésekre próbáltunk megfelelő válaszokat adni:

- Mely szempontok indokolták a hierarchikus tipológia bővítését és egy új típusú egyházfő beillesztését a készülő keleti kódexbe?
- Milyen jogforrásokat jelöltek ki a nagyérsek jogi figurájának alapjául az első keleti kodifikáció során?
- Milyen jogi környezetben találták magukat azok a keleti katolikus közösségek, melyek egyházfője kapcsán felmerült az új típusú főpap kodifikációja?
- Mennyiben határozta meg az első keleti kodifikáció idején uralkodó egyháztani modell a kérdéses főpásztorra vonatkozó normák kialakítását?
- Milyen szempontok és kérdések merültek fel a vizsgált egyházfőt illető kodifikációs disputák során?
- Az első keleti kodifikáció dokumentumai kezdetben „*Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale*” munkacímmel utaltak a vizsgált egyházfőre. Mennyiben valósult meg a nagyérsek jogi alakzatának a

pátriárkáého való közelítése az első kodifikáció eredményeként kihirdetett kánonokban?

## Kutatási előzmények és módszertan

Míg a vizsgált kutatási téma számos kapcsolódási pontjának köszönhetően a nagyérsek jogi alakzatát távolabbról, illetve mindössze közvetve érintő irodalom meglehetősen gazdag, a szoros értelemben vett témával – tudniillik a nagyérsek jogi hivatalának eredetével, kialakulásával és annak a II. Vatikáni Zsinat előtti kodifikációs folyamatával – meglehetősen kevesen foglalkoztak.

Jelen munkánk célja részben épp e hiányosság pótlása volt, melynek érdekében a kodifikáció máig feldolgozatlan aktáiból igyekeztünk jobban megérteni azokat a folyamatokat és olykor egészen ellentétes álláspontokat, melyek a szóban forgó jogintézmény kodifikációjának alapjául szolgáltak. Kutatási témánk szemszögéből az első keleti kodifikáció aktái, azon belül is elsősorban a III., és a XIX. plenáriák anyagai tartalmaztak fontos adatokat. Ezek jelenleg nyomtatott formában is elérhetőek a római Pápai Keleti Intézet könyvtárában, így római tanulmányútjaink során lehetőségünk nyílt azok tanulmányozására.

A „nagyérsek” elnevezés mindössze szűk egy évszázada jelent meg először a kánonjogi terminológiában. A kifejezés megalkotója, Cyril Korolevskij több ízben is szorgalmazta a nagyobb és kisebb érsekek közötti – legalább didaktikai okokból történő – distinkció bevezetését. Az első keleti kodifikációban fontos szerepet játszó szerző előterjesztése szerint az érsekek között „nagyérsek” csakis az a pátriárkai joghatósággal felruházott valódi egyházfő, akinek olyan valódi metropoliták esnek kormányzati hatalma alá, akiknek a maguk részéről is szuffragáneus püspökök vannak alárendelve. Korolevskij javaslatát végül elvetették, így a „nagyérsek” kifejezés végül nem került bele explicit módon az első keleti kodifikáció eredményeként 1957-ben kihirdetett *motu proprio Cleri sanctitati* szövegébe. E mellőzés ellenére a korabeli kánonjogi doktrínában már elfogadott volt az ilyen típusú egyházfő megléte. A kommentátorok egyöntetű álláspontja szerint a *motu proprio* 324-339. kánonjaiban említett

*érsek* valójában a nagyérsek jogi figuráját jelöli, még ha nem is nevezi ezen a néven. Ebből adódóan jelen dolgozatban a fent említett kánonokat is áttekintettük, különös tekintettel a pátriárkai és metropolitai hivatalokkal való különbségekre és hasonlóságokra, illetve a nagyérseki szék betöltését érintő normákra.

A nagyérsekhez kötődő hivatal úgyszintén modern jogintézmény, melynek tényleges megszilárdulására további évtizedeket kellett várni. E dolgozatban a kérdéses jogi alakzat távolabbi jogtörténeti előzményeinek feltárása mellett elsősorban a hozzá kapcsolódó kezdeti szabályozásra vonatkozó különböző álláspontokat és véleményeket igyekeztünk megvizsgálni. Bemutattuk továbbá azon keleti katolikus közösségek korabeli jogi helyzetét, melyek érintettek voltak a kérdésben.

## Az értekezés felépítése

Az *első fejezetben* kiindulópontját azon szerzői álláspontok adták, melyek a nagyérsek hivatalának eredetét az antik metropolitákra és az autokefál érsekekre vonatkozó szabályozások együttes olvasatában jelölték meg. Ennek okán először az említett jogi alakzatokat vizsgáltuk meg, kiegészítve egyéb – véleményünk szerint releváns – jogintézményekkel. A mai szóhasználatnál nagyérsekinek nevezett egyház és hivatal jogi alakzatának kialakításában már az első keleti kodifikáció során is nagy jelentőséget kapott a kérdés, hogy ez utóbbit végül melyik antik szupraepiszkopális funkcióval hozzák összefüggésbe. Míg később, a II. Vatikáni Zsinatot követő keleti kodifikáció során a nagyérsek jogi hivatalának kijelölése kapcsán elsősorban olyan jellegű források kerültek a középpontba, melyek a vizsgált jogi alakzatot inkább vikáriusi jellegű hivatalokkal állították párhuzamba, addig a jelen dolgozatban áttekintett időszakban a kodifikátorok a vizsgált hivatal jogelődjét az első évezred autokefál, önálló érsekeiben, illetve az akkor még kiterjedt jogkörökkel rendelkező metropolitákban vélték megtalálni. A dolgozat első részében éppen ezért az első évezred szupraepiszkopális és szuprametropolitai jogintézményeit tekintjük át. Ezt követően bemutatásra került azon egyházak jogi helyzete,

melyek egyházfőjében a kodifikátorok (egy része) a nagyérseki titulus majdani viselőjét vizionálta. A doktrína és a tényleges gyakorlat – talán nem meglepő módon – úgy alakult, hogy jelenleg épp annak a négy egyháznak a feje bír nagyérseki címmel, melyeket az első keleti kodifikáció során több alkalommal is erre alkalmasnak véltek. Cyril Korolevskij legalábbis, – aki jelen értekezés szempontjából kiemelt figyelemmel kísért kanonista mint a „nagyérsek” fogalom kidolgozója –, több alkalommal is említi a román, ukrán (rutén), malabár és malankár egyházakat.

A *második fejezet* alapját a nagyérsekre vonatkozó kodifikációs disputák és szakértői vélemények adják. Az első keleti kodifikáció folyamatának bemutatását követően kifejezetten a nagyérseki alakzat kódexbe való beillesztésének kérdését érintő részekre fókuszálunk. Célunk az első keleti kodifikáció máig feldolgozatlan aktáinak és munkadokumentumainak feltárása volt.<sup>1</sup> Természetesen a vonatkozó anyagok terjedelme nem tette lehetővé kimerítő bemutatásukat, mindazonáltal igyekeztünk a lényegi pontokra rámutatni. A kezdetben „*Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale*” munkacímmel jelölt jogi alakzat tekintetében számos különböző szakvélemény született. A jegyzőkönyveket áttanulmányozva észrevettük, hogy egészen meglepő alternatívák is felmerültek.

A *harmadik fejezetben* az első keleti kodifikáció eredményeként kihirdetésre kerülő normák alapján vizsgáltuk meg a nagyérsek korabeli jogi alakzatát. Elsősorban a mp. *Cleri sanctitati* kánonjainak áttekintésével igyekeztünk bemutatni, mely irányba alakult végül a kodifikáció jelen témánkat érintő folyamata, tudniillik, mennyiben valósult meg a kezdetben kitűzött cél a vizsgált egyházfő jogi státuszának konkretizálását illetőleg. Azaz hol sikerült elhelyezni az új típusú főpapot az egyéb metropoliták és a pátriárkák között húzódó hierarchikus tengelyen. Külön figyelmet fordítottunk a nagyérseki szék betöltéséről szóló normákra. Ezek esetében összehasonlítást tettünk a hatályos jog párhuzamos kánonjaival is.

Ezután rövid kitekintést tettünk a nagyérsek jogi figurájának későbbi fejlődési szakaszaira, végezetül pedig összefoglaltuk a feltárt anyagokból kiolvasható összefüggéseket, és felvázoltunk néhány – témába illeszkedő – további nyitott kérdést és kutatási lehetőséget.

## A kutatás eredményei

1. A 20. század első felében, különösen az első keleti kodifikáció munkálatai során egyre világosabbá vált, hogy szükséges a keleti katolikus közösségek hierarchikus berendezkedésének felülvizsgálata. Ennek egyik oka az volt, hogy az érintett közösségek viszonylatában a metropolita titulus többféle, különböző jogkörökkel rendelkező főpapot is jelölt. Az úgynevezett 'egyszerű' metropoliták mellett ugyanis voltak olyanok, akik az uniókat követően a Szentszék jóváhagyásával megtarthatták a hivataluk által korábban gyakorolt jogkörök zömét, illetve *Archiepiscopus et Metropolita* címet viseltek, és lényegében a pátriárkákhhoz hasonló jogkörökkel bírtak. A kodifikátorok a terminológiai konfúzió feloldásában jelölték meg a készülő kódex egyik előnyét, és ennek érdekében igyekeztek tisztázni a kérdéses fogalmakat. Így fontosnak tartották, hogy megfelelő titulust találjanak e minősített jogkörökkel rendelkező metropoliták számára, illetve rögzítsék a rájuk vonatkozó szabályozást. Az első keleti kodifikáció aktáiból kitűnik, hogy a konzultorok és a szerkesztőbizottsági tagok többsége emellett foglalt állást, azonban nem hiányoztak a kritikus hangok sem. Felmerült, hogy valóban szükséges-e egy új típusú egyházfő kódexbe illesztése, amennyiben a korszakban sokak szerint mindössze egyetlen (ti. a román) közösséget érinti a kérdés, a kodifikátorok többsége azonban ennek ellenére is a szóban forgó egyházfő kodifikálása mellett foglalt állást.
2. A kánonjogi szakirodalom 20. század első évtizedeiben született két distinkciója – a nagyobb és kisebb pátriárkák, illetve a metropolita és a címzetes érsekek közötti különböztetés –, alapján fogalmazta meg alábbi előterjesztését Cyril Korolevskij. Bár a szakirodalom sokáig Acacius Coussától eredeztette a „nagyérsek” kifejezést, valójában Korolevskijnél már 1930-ban feltűnt az elnevezés. Az első keleti kodifikáció során készített egyik tanulmányában ugyanis Korolevskij említette elsőként a „nagyérsek” (*Archiepiscopus maior*) kifejezést, amikor a nagyobb és kisebb érsekek közötti – legalább didaktikai okokból történő – distinkció bevezetését javasolja. Korolevskij tanulmánya szerint az érsekek között „nagyérsek” csakis az, aki pátriárkai joghatósággal felruházott valódi egyházfő, akinek olyan valódi metropoliták esnek kormányzati hatalma

alá, akiknek a maguk részéről is szuffragáneos püspökök vannak alárendelve. A szerző egyébként később maga is kifejezte kétségét azt illetően, hogy a jelen időszakban az új típusú egyházfőnök egyszerű püspökökön túli szuffragáneosai (ti. metropoliták) lehetnének. Hozzátette, a jövőben ez változhat, de a Kódex a jelen helyzetre való alkalmazásra, nem pedig egy hipotetikus jövőre nézve készül.

3. A mai szóhasználatnál nagyérsekeinek nevezett egyház és hivatal jogi alakzatának kialakításában már az első keleti kodifikáció során is nagy jelentőséget kapott, hogy ez utóbbit végül melyik antik szupraepiszkopális funkcióval hozzák összefüggésbe. A kodifikátorok a vizsgált hivatal jogelődjét az első évezred autokefál érsekeiben, illetve az akkor még kiterjedt jogkörökkel rendelkező metropolitákban vélték megtalálni. Egyes szerzők felhívják rá a figyelmet, hogy az Efezusi Zsinat utáni időszakban már megkülönböztethető volt az autokefál/önálló érsekek két különböző típusa, melyek közül kisebb érseknek számítottak azok a püspökök, akik saját metropolitájuk fennhatósága alól kiválva az érseki címmel felruházva közvetlenül a pátriárkának voltak alárendelve. Nem voltak azonban valódi metropoliták, hiszen nem tartoztak fennhatóságuk alá más püspökök. A nagyobb érsekek viszont valódi metropoliták voltak, akiknek társprovinciális – mai szóval szuffragáneos – püspökeik voltak, és akik az érseki címmel felruházva, önállóan kormányozták egyházi tartományukat. Az első, aki ilyen értelemben autokefáliával rendelkezett, a ciprusi Konstancia püspöke volt. Eredeti függetlenségét az antiókhiai pátriárkától az Efezusi Zsinat (431) is elismerte, majd azt Zénón császár (474-491) és a Trulluszi Zsinat 39. kánonja is megerősítette. A nagy keleti egyházszakadás óta az akatolikus oldalon megszorodtak az ilyen autokefál érsekségek, míg katolikus részről ez a titulus – annak következtében, hogy az autokefália modern értelme gyakorlatilag a római pápától való függetlenséget is implikált – teljes mértékben használaton kívül volt. Az elnevezéstől eltekintve azonban a keleti katolikus egyházakban is léteztek olyan metropoliták, akik a katolikus egyházzal egyesülve a Szentszék jóváhagyásával megtarthatták a korábban gyakorolt jogkörök zömét, illetve „*Archiepiscopus et Metropolita*” címet viseltek, és lényegében kvázi-

patriarkális jogkörökkel bírtak, tehát megfeleltek annak a jogi alakzatnak, amit ma nagyérseknek nevezünk.

4. E szempontok alapján vizsgáltuk meg – elsősorban a szent kánonok szem előtt tartásával – az első évszázadban megfigyelhető szupraepiszkopális és szuprametropolitai struktúrákat. a) Miután az Egyház törvényes elismerést nyert a Római Birodalomban, hamar elkezdett saját adminisztratív szervezete a római struktúrákhoz igazodni. A provinciák székvárosai (metropolis) ezentúl nem csak politikai és gazdasági, hanem egyházi szempontból is kitüntetett szerepet kaptak. A kereszténység terjedése a városokon kívül is egyre erőteljesebb lett, de a tekintély és a kormányzati hatalom a nagyobb városok püspökeinél maradt. A metropoliták olyan püspökök voltak, akik egy nagyobb terület, általában egy római provincia felett gyakoroltak felügyeletet. Hozzá kell tenni, hogy ezeket a püspököket már az I. Niceai Zsinat előtt is metropolitáknak nevezték. Az antik metropoliták legjelentősebb jogkörei a püspöki székek betöltése kapcsán, illetve a szinódusi folyamatok moderálásában mutatkoztak meg. Az előbbit illetően már az I. Niceai Zsinat elrendelte, hogy a tartományban megürült püspöki székek esetén a metropolita illetékes a választás levezetésére, illetve a megválasztott püspök felszentelésére és beiktatására; míg a szinódusok kapcsán már az antik időktől megillette őket a tartományi szinódus összehívása és az azon való elnöklés.
5. Az ókori egyházfegyelem egyes normái alátámasztják, hogy a pentarchia kifejlődésével egyidejűleg, már a negyedik század közepétől megfigyelhető a metropoliták feletti joghatóság szinodális formában történő gyakorlata. Ebben az értelemben utal a 341-es antiókhiai zsinat 12. kánonja a „püspökök nagyobb zsinatára”, mely tehát több tartomány püspökeit és metropolitáit is magába tömöríthette.
6. Az érsek elnevezés először Nagy Szent Atanáznál tűnik fel a 4. század közepén, aki közvetlen elődjére alkalmazta ezt a titulust. Nyugaton az érseki titulus a 7. századig ismeretlen volt. Korolevskij megjegyzi, hogy még a thesszaloniki metropolita – aki évszázadokon át a pápa helynökeként igazgatta Illyricum provinciáit – sem volt felruházva érseki címmel. A szakirodalom alapján az alábbi négy fő pontban jelölhetők meg a keleti egyházak élén álló érsekek karakterisztikus jegyei: 1. Saját szuffragáneusai mellett joghatósága alá tartozik több

(sic!) metropolita is, akiknek a maguk részéről is vannak szuffragáneusai. (Korolevskij erre tökéletes példaként az Ohridi Érsekségét hozza, mely a bizánci éraban a saját szuffragáneus eparchiákat magában foglaló érseki tartományon kívül öt szuffragáneusokkal rendelkező és további négy autokefál metropolíát egyesített.); 2. Teljes jogi függetlenséggel bírt minden más joghatóságtól az egyetemes egyház legfőbb központját kivéve (mely ortodox nézet szerint az egyetemes zsinat, katolikus felfogás szerint pedig a római pápa vagy a vele egységben lévő és általa jóváhagyott egyetemes zsinat). Ezzel együtt minden érsek rendelkezett saját színódussal, melyek összetétele változó lehetett az egyes egyházaknál, de mindegyiknél jelen volt. 3. A pátriárkai joghatóság teljességével van felruházva. Az egyház élén álló érsek (*Arcivescovo Capo di Chiesa*) nem bír ugyan pátriárkai megnevezéssel, azonban *de facto* pátriárka. Legfeljebb arra lehet kötelezve – ahogy azt például a sínai-hegyi Szent Katalin-monostor esetében látjuk –, hogy felszentelését a neki autonómiát adó pátriárkától kérje, és hogy őt a liturgiában kommemorálja.; 4. A negyedik karakterisztikus jegy bizonyos tiszteletbeli kiváltságokban nyilvánul meg: ilyen az „Öboldogsága” megnevezés használata, a fehér öltözet, stb.

7. Az értekezésben megvizsgáltuk azt is, milyen jogi környezetben találták magukat azok a keleti katolikus közösségek, melyek egyházfője kapcsán felmerült az új típusú hierarcha kodifikációja. A korabeli szerzők többsége a román és az ukrán (rutén) egyházfők kapcsán tárgyalta a kérdéskört, azonban Cyril Korolevskij több ízben is említette ezek mellett a szír-malabár és a szír-malankár közösségeket, kijelölve ezáltal azt a négy egyházat, melyek fejeit a nagyérseki titulus potenciális viselőiként azonosította, ahogy az évtizedekkel később valóban meg is valósult. A dokumentáció alapján e közösségek esetében már az első keleti kodifikáció során felmerült a nagyérseki rang megadásának lehetősége. A vizsgált egyházfők első keleti kodifikáció idején mutatkozó jogállásának megértéséhez két kontextusban volt érdemes megvizsgálni az érintett egyházakat. Egyrészt szükségesnek tűnt újra áttekinteni az egyesülésük körülményeit, tudniillik, hogy mely feltételekkel kötötték meg a vonatkozó uniók, illetve milyen jogokat biztosítottak azok az egyes egyházfőknek. Másrészt elengedhetetlen volt

az uniók megkötését követő jogforrások értelmezése is, lévén, hogy ezek jelölté ki az érintett közösségek első keleti kodifikáció idején fennálló kánoni státuszát. Jóllehet nem hiányoztak a kodifikációs disputákból azon szakértői álláspontok, melyek felhívták a figyelmet a készülő kódex esetleges későbbi történésekre – elsősorban a további keleti közösségek remélt uniójára – való alkalmazási lehetőségeinek lényeges szempontjaira, a kiindulópont mégis az volt, hogy a kánonok kialakításában a keleti egyházak aktuális helyzetét kell figyelembe venni. E szempontok alapján vizsgáltuk meg tehát a Korolevskij által is többször említett négy keleti katolikus közösséget, melyeket az első keleti kodifikáció idején az alábbiak jellemeztek.

8. Az ukrán egyházfő a breszti unió megkötésekor az antik metropolitákhoz hasonlóan és a helyi rendelkezések értelmében igen kiterjedt jogkörökkel rendelkezett, ezeket azonban a későbbi helyi zsinatok jelentősen visszaszorították. Ilyen értelemben a román egyházban a szent kánonok ismeretének és hatályossága tudatának köszönhetően az egyházfő jobban megfelelt az antik metropoliták, illetve autokefál érsekek jogi figurájának, mint a lembergi metropolita. A román görögkatolikus metropolita kánonjogi helyzete ugyanis számottevően különbözött az első keleti kodifikáció idején az ukrán egyházfőétől. Míg ez utóbbi metropolita jogköreit tekintve a zamoscsi és lembergi zsinatoknak és az 1925-ös lengyel konkordátumnak betudhatóan az egyszerű latin metropolitákkal asszimilálódott, addig a román görögkatolikus egyházfő továbbra is igen kiterjedt jogkörökkel rendelkezett a helyi zsinati jogalkotásnak köszönhetően. Ez utóbbi hiteles módon igyekezett a szent kánonok által metropoliták részére elismert jogköröket a román metropolitának is biztosítani. Ebben nagy szerepe lehetett a román egyházban még az unió előtt keletkezett normagyűjteménynek, mely 1652-ben jelent meg „*Pravila Magna*” címmel. Ebben az első évezred kánoni gyakorlatának megfelelően került rögzítésre a metropoliták joghatósága. Jóllehet a gyulafehérvári unió után a *Pravila* katolikus részről nem került hivatalos elfogadásra, a gyakorlatban azonban a román katolikusok körében is meghatározó és nagy tekintélynek örvendő normagyűjteménynek számított, így a tartományi zsinatok döntéseiben is kiemelt jelentősége volt. A többségében 1872-es balázsfalvi tartományi zsinat által meghatározott,

román érsek-metropolitai jogkörök megfelelő kiindulópontot szolgáltathattak a nagyérsek jogi figurájának kodifikációjához.

9. A Katolikus Egyházzal az első keleti kodifikáció kezdetének időszakában unióra lépett malankár katolikus közösség ekkoriban nem bírt precíz jogszabálygyűjteménnyel. A malankár hierarchiát felállító, 1932-es *Christo Pastorum Principi* kezdetű apostoli konstitúció mindössze annyit rögzített, hogy a metropolita ugyanazokkal a jogokkal és kiváltságokkal bírt, melyeket a közös jog (Korolevskij véleménye szerint a kifejezésen a latin jogot értették) és a szír-antiókhiai patriarkátus hatályos és törvényes jogszokásai számára biztosítottak. Általánosságban ugyanez figyelhető meg a konstitúció egyéb pontjain is, például amikor azt említi, hogy a metropolita ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel bírt, mint más metropoliták, Korolevskij szerint egyértelműen a latin metropolitákéra utalt.
10. A szír-malabár katolikusok számára ugyanebben az évben állította fel a saját hierarchiát XI. Piusz pápa *Ernaculum* metropolitai rangra emelésével. A létesítő bulla jelölte ki a szír-malabár egyház első keleti kodifikáció idején fennálló alkotmányos jogrendjét. Ennek értelmében a metropolita és szuffragáneos püspökök számára is biztosítva voltak mindazon jogok és kiváltságok, melyek a szír-malabár egyház legitím előírásai és törvényes jogszokásai alapján őket megillették. Mivel azonban a szír-malabár közösségben nem voltak konkrét és általánosan elfogadott törvények és szokások, nehéz meghatározni, milyen jogkörök vonatkoztak a konstitúció értelmében a metropolitára és a többi püspökre. Az egyes vikariátusok területén jellemzően minden püspök megalkotta saját részegyházának státútumát, melyek alapját többnyire az erőteljesen latinizáló szándékú Mellano-féle státútumok adták, kiegészítve a pápai rendelkezésekkel és a keleti kongregáció egyes előírásaival. Továbbá, mivel a szír-malabár egyház részleges joga nem volt kidolgozott, a püspökök általában az 1917-es latin Egyházi Törvénykönyv előírásait követték az alkotmányjogi normák megalkotásakor. A hierarchia felállítása mindenképpen örömteli esemény volt a szír-malabár katolikus történetében, azonban a latin jogforrások alapján létrehozott hierarchikus struktúra jobban megfelelt a latin mintának, mint a keletinek. A malabár katolikus érseket a román vagy ukrán egyházfőkkel szemben az első keleti kodifikáció során a

legtöbb kodifikátor nem tekintette 'rítusfő' metropolitának, hivatalában inkább a latin metropoliták jogi figuráját látták, a metropólia pedig lényegében a latin egyháztartományok mintáján alapult. A metropoliták és a püspökök gyakorlatilag azokkal a jogkörökkel, kiváltságokkal és köteleességekkel bírtak, melyeket az 1917-es Egyházi Törvénykönyv a latin főpapok vonatkozásában előírt.

11. Fontosnak tartottuk megvizsgálni jelen értekezésben azt is, hogy milyen mértékben határozta meg az első keleti kodifikáció idején uralkodó ekkleziológiai modell a kérdéses főpásztorra vonatkozó normák kialakítását. Az első keleti kodifikáció egyháztani hátterét, illetve a mp. Cleri sanctitati-ban megjelenő felsőbb kormányzati hatalom természetét az I. Vatikáni Zsinat tanítása jelölte ki. Ennek értelmében az Egyházban a legfőbb hatalom letéteményese isteni jogon a római pápa volt, a közties kormányzati hatalom minden formája pedig a primátusi hatalomból való, különböző mértékben történő részesedés okán volt értelmezhető. E ténynek köszönhető, hogy – jóllehet az első keleti kodifikáció szempontrendszerével kapcsolatban határozott iránymutatást adott az azt elindító XI. Piusz pápa, amennyiben meghatározta, hogy az autentikus keleti hagyományok figyelembevételével egyidejűleg el kell kerülni a latinizáció leghalványabb árnyékát is – az 1957-es motu proprio alkotmányjogi részei az autentikus keleti fegyelem helyett inkább az I. Vatikánum centrális egyházképét helyezték előtérbe. A korábbi jog értelmében a római pápa szabadon nevezhette ki a (nagy)érseket, vagy jóváhagyhatta a kánonilag megválasztott személyt az adott részegyház vezetésére. A kánon szövegének sorrendjében is szembevetendő az I. Vatikáni Zsinat egyháztana: a szupraepiszkopális és a szuprametropolitai hatalom e teológiai értelmezés szerint a római pápa legfőbb hatalmából való részesedésként (*participatio*) jelent meg. A római pápa legfőbb primátusi hatalmánál fogva bárkire szabadon rábízhatott egy egyházi hivatalt bárhol a világon, így szabadon kijelölhette a megüresedett (nagy)érseki szék betöltésére az általa megfelelőnek ítélt személyt. Dönthetett úgy is, hogy elfogadja a választó szinódus által törvényesen megválasztott jelöltet. A megválasztott személy csak onnantól vált jogosulttá hivatala gyakorlására (*ius in re*), miután megválasztását a római pápa megerősítette.

12. Dolgozatunkban igyekeztünk mindezek mellett jobban megérteni, majd ismertetni azokat a folyamatokat és szempontokat, melyek a nagyérsek jogintézményének kodifikációjában szerepet játszottak. Ehhez elsődleges forrásként a kodifikációs bizottság máig feldolgozatlan aktáit tekintettük át. Amint az az egyes plenáris ülések jegyzőkönyveiből és egyéb dokumentumokból nyilvánvalóan kitűnik, az első keleti kodifikáció szerkesztőbizottságának komoly kihívást jelentett egy olyan egyedi titulus kijelölése, mely azokra lenne alkalmazva, akik egy nem-patriárkai egyház egyházfői. A kodifikáció során az egyes előterjesztések egészen változatos titulusok használatát javasolták, melyek közt a primás, az exarcha, a katolikosz és mafrin is felmerült, melyekkel lényegében ugyanazt a jogi figurát kívánták jelölni. Az első keleti kodifikáció szerkesztőbizottsága a tizenkilencedik plenárián tárgyalta bővebben a kvázi-patriarkális joghatósággal felruházott metropoliták – más néven „rítusfő metropoliták” – jogi alakzatát, illetve annak a készülő keleti kódexbe való beillesztésének kérdését. Korábban, az 1936-os szövegtervezetben az általunk vizsgált jogi figura a *Metropolita ritui praeposito* néven szerepelt, az előkészítő tanulmányokban pedig az *Archiepiscopus qui praeest Ecclesiae proprii iuris*, illetve az *Archiepiscopus et Metropolita* elnevezéseket találjuk. A kezdetben „*Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale*” munkacímmel jelölt jogi alakzat tekintetében a konzultorok részéről különböző szakvélemények születtek a vizsgált egyházfő titulusára, kijelölésének módjára, illetve jogköreire vonatkozóan. Jelen munkában áttekintettük e konzultori véleményeket, melyeket igyekeztünk rendszerezve összehasonlítani is. A szerkesztőbizottság konzultorai feladatuk kapták tehát, hogy foglaljanak állást a vizsgált jogi figura elnevezésére és kijelölésének módjára vonatkozólag. A szóban forgó főpap elnevezését illetően több lehetőség is felmerült, a legerősebb érvek mégis Korolevskij eredeti javaslata, a „nagyérsek” titulus bevezetése mellett szóltak.
13. Az 1940. június 26-i ülés jegyzőkönyve is fontos tanulságokkal szolgál a nagyérseki hivatal alakulásának megértéséhez. A dokumentumot áttanulmányozva egészen meglepő alternatívákkal is találkoztunk a szóban forgó jogintézményre vonatkozólag, így például az egyik magasrangú bíboros felvetette, hogy a kérdés megoldása – tudniillik,

hogy mi legyen azon metropolitákkal, akik az „egyszerű” metropolitákhoz képest minősített jogkörökkel bírnak –, akár az is lehetne, hogy a fent nevezettek lemondanak e többletjogaikról, és jogköreik az egyszerű metropolitáknak a közös jog által biztosítottakra korlátozódnának. Ezt a javaslatot elvetették, mondván, hogy ezt az unió idején esetleg meg lehetett volna tenni, utólag leszűkíteni a legitim jogköröket azonban semmiképpen nem egyszerű. A plenária jegyzőkönyvének tanúsága szerint a jelenlévők többnyire egyetértettek abban, hogy a vizsgált egyházfő pátriárkákkal való lényegi azonosítása – mind elnevezésében, mind jogkörének kiterjedtségét illetően – kerülendő.

14. Az első keleti kodifikáció dokumentumai kezdetben „*Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale*” munkacímekkel utaltak a szóban forgó egyházfőre. Értekezésünkben igyekeztünk megvizsgálni, mennyiben valósult meg a nagyérsek jogi alakzatának a pátriárkákéhoz való közelítése a kihirdetett kánonokban. A korábbi jog nagyérsekre vonatkozó definíciója szerint a metropoliták közül kiemelkedett az „érsek”, akinek méltósága a római pápa vagy az egyetemes zsinat által meghatározott vagy elfogadott, patriarkátuson kívüli metropolitai székhöz kötődik. A nagyérsek tehát definíciója szerint elsősorban metropolita volt. Az első keleti kodifikáció eredményeként kihirdetett motu proprio-k vonatkozó kánonjainak együttes olvasatából jól kirajzolódik, hogy a nagyérsek jogi figurája kiterjedtebb jogkörökkel rendelkezett, mint az egyszerű metropoliták. Azonban a pátriárkák által bírt, még ezeken is túlmutató többletjogok arra engednek következtetni, hogy a nagyérsek esetében talán túlzó lehet a kvázi-pátriárka jelző elismerése. Mint az összehasonlításból kitűnik, a pátriárkák jogkörei számos tekintetben túlmutatnak a nagyérsekéin. Ez a differencia megmutatkozik a püspökök és más klerikusok, illetve a szerzetesek felett gyakorolt joghatóságban, az egyes kiváltságokban, az egyházfők által megadható felmentésekben, illetve az egyházuk határán kívül gyakorolható egyes jogkörökben is. Mindezekben jelentős eltérés mutatkozik a két hivatal között. Összeségében elmondható, hogy a nagyérsek a korábbi jog értelmében egy potenciálisan metropoliták feletti jogkörökkel felruházott egyházfő volt, aki számos pátriárkához hasonló jogi sajátossággal bírt. Ezek azonban tételesen rögzítésre

kerültek, azaz csak annyiban hasonlított hatalma a pátriárkáéhoz, amennyiben ez kifejezetten említésre került, szemben a hatályos jogban megjelenő doktrínával, mely a már II. Vatikáni Zsinat által előrevetített módon a nagyérsek lényegében pátriárkával megegyező jogállását nyilvánította ki. A jogvélelem tehát megfordult: míg a korábbi jogban a nagyérseki és a pátriárkai hivatal különbözősége mellett állt, tudniillik, hogy azok csak annyiban hasonlítottak egymásra, amennyire azt a jog kifejezetten állította, még ha sok tekintetben azonos vagy hasonló jogköröket is ruházott a két jogi figurára, addig az *Orientalium Ecclesiarum* 10. pontja és főként a Keleti Kódex 152. kánonja értelmében bizonyos kivételektől eltekintve a nagyérseki és a pátriárkai hivatal egymáshoz való hasonlítása mellett áll.

15. A nagyérsek jogi alakzatának kodifikációs kísérleteiben a titulus kijelölése mellett kiemelt kérdésként jelent meg a szóban forgó egyházfő kijelölésének menete is. Ez utóbbi kérdéskör fontos ekkleziológiai vonatkozásokkal bírt. Ahogy láttuk, az egyes közösségekben megjelenő autonómia mértéke már az antik korban és azóta is szervesen összefügg a saját egyházfő kijelölésében megmutatkozó önállósággal. Éppen ezért a mp. *Cleri sanctitati* (nagy)érsekekre vonatkozó rendelkezéseinek áttekintése során külön figyelmet fordítottunk a (nagy)érseki szék betöltésének módjára, lévén, hogy e tekintetben is differencia mutatkozott a pátriárkai és a (nagy)érseki egyházak között: amíg a (nagy)érseket a korábbi jog értelmében a római pápa szabadon kinevezhette, vagy jóváhagyhatta a választó szinóduson történő megválasztását, addig a pátriárka esetében az előbbi opció nem szerepelt a vonatkozó kánonban, tehát a pátriárkát a főszabály szerint mindig a szinódus választotta. Emellett a megválasztott (nagy)érseknek a kihirdetés és intronizáció előtt szüksége volt a római pápa megerősítésére, hogy hivatalát betölthesse, akkor is, ha már püspökké volt szentelve. Ezzel szemben a megválasztott pátriárka esetében a pápai megerősítés csak abban az esetben volt szükséges, ha a megválasztott személy nem volt korábban püspökké szentelve. A nagyérsek megválasztásának megerősítését előíró kánon egyik jogforrását a breszti unióhoz kapcsolják, melynek a VIII. Kelemen pápa által 1596. február 23-án kiadott, *Decet Romanum Pontificem* kezdetű bullájában szereplő előírásai alapján az ukrán érsek-metropolitát a tartomány püspökei

választják, a választás eredményét pedig a római pápa erősíti meg. A pápai megerősítés szükségessége és a pallium kötelező kérése az ukrán egyház vonatkozásában később is több alkalommal előírásra került. Az ukrán metropolia helyreállítására vonatkozó 1807-es rendelkezés ismét megerősítette a korábbi szabályozást, mely szerint az érsek-metropolita megválasztására a tartományi püspökök voltak az illetékesek, a választást pedig a római pápa erősítette meg. A (nagy)érsek törvényes megválasztása pápai megerősítésének szükségességét előíró, mp. *Cleri sanctitati* 325. kánonjához fűzött hivatkozásokban megjelölt további források többsége valóban alátámasztani látszik e megerősítés jogtörténeti eredetét és legitimitását, azonban érdekes módon az egyik hivatkozott forrás mintha ennek ellentmondani látszana. A Trulluszi Zsinat 39. kánonja ugyanis épp az Efezusi Zsinat 8. kánonját erősíti meg, melynek értelmében a ciprusi érsek megválasztása nem szorult semmiféle felsőbb kormányzati aktussal történő jóváhagyásra vagy megerősítésre, amint arra jelen dolgozatban is rámutattunk. Az érintett kánonhoz fűzött további forrásmegjelölések ezzel szemben valóban olyan aspektusokra mutatnak rá, melyek alátámasztják a nagyérsekválasztás felsőbb jóváhagyásának szükségességét. Fent említettük a breszti unió kapcsán az ukrán egyházfő kijelölését illető szabályozást, emellett a tirnovai érsekséghez és a 13. századbeli ciprusi egyházhoz kapcsolódó jogtörténeti tények szerepelnek pápai megerősítés szükségességét alátámasztandó források között. Mindezek alapján elmondható, hogy jóllehet a nagyérsekválasztás pápai megerősítésének szükségessége mellett a fentiek alapján jelentős történelmi érvek mutatkoztak, a ciprusi egyház antik példája arra is rámutat, hogy ez a kitétel nem állt teljes harmóniában az első évezred keleti hagyományaival.